

GREK KOLONİZASYON DÖNEMİ'NDE KARADENİZ'DE ÖNEMLİ BİR GEÇİM KAYNAĞI: KÖLE TİCARETİ

Osman EMİR*

ÖZ

İlk kez Hammurabi kanunlarında karşımıza çıkan kölelik müessesesi, Grek ve Roma dünyasında önemli bir ticaret unsuru haline gelmiştir. M.Ö VII. yüzyıldan itibaren Grekler bir takım ekonomik ve siyasi nedenlerle Karadeniz etrafında koloniler kurmaya başlamıştır. Bir yerleşimden ziyade bir çeşit pazar yeri olarak algılanan bu koloniler, bölge halkları ile ekonomik, kültürel, siyasal ve ticari ilişkiler geliştirmiştir. M.Ö VII. yüzyıla kadar Karadeniz Bölgesi'nde herhangi bir köle ticareti ya da köle pazarı mevcut değilken, Greklerin bölgeye gelişiyle birlikte Karadeniz çevresinde kölelik müessesesi oluşmuştur. Böylece Kölelik Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan halklar arasında bir ticaret unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Kölelik, Ticaret, Grek, Kolonizasyon

AN IMPORTANT SOURCE OF INCOME IN THE BLACK SEA REGION IN THE PERIOD OF GREEK COLONIZATION: SLAVE TRADE

ABSTRACT

The concept of slavery which first appeared in Hammurabi Laws became an important factor in the world of Greece and Rome. The Greek people began to found colonies around The Black Sea for some economic and political reasons from the 7th century B.C. on. These colonies which were considered as agoras (markets) instead of residential areas developed economic, cultural, political and commercial relations with the people of this region. There wasn't any slave trade or slave market in the Black Sea Region until the 7th century B.C. However, the settlement of Greeks in this region resulted in the appearance of slavery around The Black Sea region. So, slavery began to be used as a trade factor among the people who lived in The Black Sea region.

Keywords: Black Sea, Slavery, Trade, Tanais, Greek, Colonisation,

---

* Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON

Köle, savaşlarda esir edilen veya başka bir şekilde ele geçirilip satılan insanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Daha geniş manası ile köle, hürriyetine sahip olmayan başkasının hükmü ve tasarrufu altında bulunan kimselerdir¹. Bunlar, belli kurallar çerçevesinde alınan, satılan, değeri artan veya azalan bir mal gibidir. Binlerce yıllık geçmişe sahip olan kölelik, eski bir gelenek ya da kökleşmiş bir kurumdur. İnsanın insan tarafından en acımasız şekilde sömürülmesi olarak da bilinen bu müessesenin kökleri M.Ö. IV. binlere kadar gitmektedir. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte üretimin başlaması, gelişmesi ve gelişen yaşam koşullarına bağlı olarak nüfusun artmasıyla, doğal kaynaklara ve yeni üretim alanlarına olan ihtiyaç da artmıştır. Bu doğal kaynakların belirlenmesi ve toplanması, yeni tarım alanlarının açılması, maden endüstrisi gibi yeni iş alanlarının ortaya çıkması, büyüyen ve gelişen ekonomi, toplumsal farklılaşmayla birlikte “*makine insan*” denilen kas gücü ihtiyacını da beraberinde getirmiştir². Nüfusun az fakat değerli olduğu Antik Çağ dönemlerinde, insanoğlunun yerleşik hayata geçişi ve her alanda gelişme ve ilerlemesiyle ilişkili olarak, kölelik müessesesinin de ortaya çıktığı düşünülmektedir³. Antik dönemlerde “*makine insanlar*”, üretimin birçok alanında kullanılmaktaydı. İnsan gücü talebi o kadar büyüktü ki, bu yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak köle istismarına sebep oldu. Ekonomik büyüme ve refah seviyesindeki artışa paralel olarak, sadece üretimde değil hizmet sektöründe de köle ihtiyacı ön plana çıkmıştır.

Savaş esirlerinden elde edilen köleler, yoksulluk ve borç köleliği, korsanlık ve adam kaçırmaya yoluyla elde edilen köleler, köle bir aileden doğmuş olma ya da mahkeme kararı ile köle olma gibi, antik çağ dönemlerinde insanoğlunun hangi nedenlerle kölelik sınıfına katıldığının ana bir sınıflandırılması yapılabilir.⁴ Bunlar arasında en çok köle kaynağı sağlayan unsur savaş esirleridir. Savaşta galip gelen taraf yendiği ülkenin tüm askerini ya da halkını esir alabileceği gibi, aynı zamanda onları köle olarak da kullanabil-

¹ M. Zeki, Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1982, C. II, s. 300.

² Maurice, Lengelle, *Kölelik*, (Çev. Emine Su), Paris 1993, s. 58–60.

³ Kölelik kavramı ilk defa Sümer yazılı kaynaklarında geçmektedir. Burada “*Luhur-Sag=Erkek Köle*”, “*Salhur-Sag= Kadın Köle*” idogramaları ile yazılıdır. Sümer dilinde “*sag*” kelimesi dağ anlamına gelmektedir. Sümerlerde köle olarak alınan ya da ele geçirilen insanlar muhtemelen dağ bölgesi kavimlerinden gelmiş ya da getirilmiş olduklarından dolayı onlar bu isimle anılmıştır. F. Kınal; *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara 1983, s. 152; ayrıntılı ilgi için bkz. M. Tosun-K. Yalvaç; *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammisaduqa Fermanı*, Ankara 1975, Bununla birlikte arkeolojik kaynaklar köleliğin M.Ö. IV. binlere kadar gittiğini göstermektedir. Mısırda elleri arkalarına bağlı olarak yapılmış küçük tutsak heykeller buna kanıt olarak gösterilmektedir. V. Diakov-S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi I: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, (Çev. Ö. İnce), Ankara 1987, s. 131.

⁴ Nahit, Bilgin; *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, İstanbul 2004, s. 56–57; H. Malay, *Çağlar Boyu Kölelik: Eski Yunan ve Roma*, Ankara 1990, s. 19–44.

mektedir. Makedonya kralı II. Philippos'un savaşarak aldığı Olynth halkının ve Atinalıların ele geçirdiği Sestos'un tüm ahalisinin köle olarak satılması⁵ ya da Maraton savaşları öncesinde teslim olmayı kabul etmeyen Eretria halkının tamamının Persler tarafından köleleştirilmesi gibi⁶. Yoksulluk ve borç köleliği ise özellikle antik Grek Dünyası'nda ortaya çıkmış, Roma İmparatorluk döneminde ise zirveye ulaşmıştır. Romalıların I. Mithridates Savaşı (M.Ö. 88-85) sırasında Pontus kralı VI. Mithridates Eupator'un yanında yer alan Anadolu halkının büyük bir bölümünü cezalandırması, koyduğu ağır vergiler sonucunda, kimi aileler erkek ya da kız ayrımı yapmaksızın çocuklarını köle olarak satmak zorunda kalmıştır⁷. Korsanlık ve adam kaçırma eylemleri ise, özellikle Akdeniz havzasında sürekli karşılaşılan olaylardı. Antik dönemlerden itibaren bölgenin dünya ticaretinde başrol oynaması, ekonominin bu bölgede yoğunlaşması, korsanların ve haydutların bölgede konuşlanmalarına sebep olmuştur. Akdeniz havzasında güçlü bir koloni imparatorluğu kuran Kartacalılar döneminde (M.Ö. 814-146) bölgede korsanlık ve adam kaçırma eylemleri aktif durumda değilken, Romalıların Kartaca (Pön) Savaşları (M.Ö. 264-146) sonunda⁸ bu krallığı ortadan kaldırmalarıyla, Akdeniz havzasında büyük bir siyasi boşluk doğmuş, bölge adeta dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı kaderine terk edilmiştir. Kartaca savaşları sonucunda bölgeye hâkim olan Romalıların, buraların güvenliğini ihmal etmesi, bölgenin kısa zamanda korsan ve haydut yuvası haline gelmesine neden olmuştur⁹. Roma aynı ilgisizliği daha sonra Karadeniz

⁵ Nahit Bilgin, *a.g.e.*, 56-57.

⁶ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 96; Bu savaşın ayrıntılarıyla ilgili olarak bkz. Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. M. Ökmen), İstanbul 2004, s. 323.

⁷ Appianus, *Mithridateios*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian's Roman History. Whit an English Translation by H. White), London 1955, s. 63; Sulla, Mithridates'i isteyerek destekleyen ve Anadolu eyaletlerindeki Roma vatandaşlarını öldüren kentlerin özgürlüklerini geri aldığı gibi savaş tazminatını da 20 bin talent olarak belirler. Bununla da yetinmeyerek, bu tazminatın bir yıl içinde toplanmasını emreder. Sulla'nın bu acımasız uygulaması bununla da sınırlı kalmaz ve savaş sonrasında eyaletlerde kalan yaklaşık 44 bin kişiden oluşan Roma ordusunun bakım ve yemek ihtiyacını da yine Anadolu halkına bırakır. Appianus, *Mithr.*, s. 63.

⁸ Birinci Kartaca savaşlarının sebepleri ve gelişmeleri için Bkz. Livius *Ab Urbe Condita*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: Titus Livius, *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren*, Çev. S. Şenbark), XII-XIX, İstanbul 1992; Polybios, *Historiai*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: Histories. With an English Translation by. W. R. Paton), I-II, London, New York 1922 vd. ; İkinci Kartaca Savaşlarının sebepleri ve gelişimi için bkz. Livius, *Roma Tarihi*, XXI-XXX; Polybios, *Historiai*, III-XV; Üçüncü Kartaca savaşı ve sonuçları için Bkz. Livius, *Roma Tarih.*, XXXVI-XXXIX; Polybios, *Historiai*, XXXII-XLV, Diodoros Siculus, *Bibliotheca Historike*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus of Sicily. With an English Translation by R. M. Geer), XXXII, London, New York 1947.

⁹ Appianus: *Mithr.*, s. 92; Roma-Mithridates savaşlarında her iki gücün Anadolu'da uyguladığı sert politika sonucunda, halkın bir kısmı sefalet içine düşmüş, borçlarını ödeyemeyen insanlar, önce ailelerini köle olarak satmışlar, bu da yeterli olmayınca haydutluk ve korsan eylemlerine

bölgesi içinde yapmış, Mithridates savaşları (M.Ö. 89-63) sonucunda Roma, özellikle Karadeniz'in kuzeyinden gelen korsan ve haydutların yağma ve adam kaçırmaya eylemleriyle uzun süre başa çıkamamıştır.¹⁰ Bu dönemde korsanlar küçük filolarıyla ticaret gemilerini haraca bağladıkları gibi, liman ve sahil kesimlerine de akınlar düzenlemişlerdir.¹¹ Bu düzensizlikten ve başıbozukluktan o kadar iyi yararlanmışlardır ki, bazen karaya çıkarak yerleşmiş, bazen de şehirleri yağmalayarak yakaladıkları insanları köle olarak kullanmışlardır.¹² Bütün denizleri tehdit eden, gemileri ve limanları yağmalayan, yakaladıkları insanları köleleştiren bu korsan eylemleri, ancak M.Ö. 67 yılında Roma senatosu tarafından kendisine çok geniş yetkiler verilen Gnaeus Pompeius (Genç Pompey) komutasındaki büyük bir askeri birliğin Anadolu'ya gönderilmesiyle sonlanacaktır.¹³ M.Ö. 67'de çıkarılan *Lex Gabinia* adlı kanun ile Pompeius üç yıl denizlerde, denizden 80 km kadar içerilerde, Ege ve Akdeniz kıyılarında kayıtsız şartsız hükmetme yetkisi elde etmiştir.¹⁴ Bu büyük yetkiyle Pompeius, denizlerde faaliyet gösteren korsanları bölgeden temizlediği gibi, adalarda ve kıyılarda konuşlanan korsan yuvalarını da ortadan kaldırmış ve böylelikle korsanların bölgede yoğun olarak başlattığı köle ticaretini de bir süre engellemiştir.

Greklere M.Ö. VIII. yüzyılda köle pazarı, köle ticareti ve buna benzer hususlar mevcut değildi. Bu dönemde köleler ya savaş yoluyla ya da adam kaçırmaya ve fidye bedeli ile elde edilmekteydi. Yine bu dönemde Greklerin fitraten hür, yabancıların ise köle olduklarından henüz söz edilmemektedir.¹⁵ Böyle bir ayırım M.Ö. VIII. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkmıştır ki, bu Eskiçağ tarih literatürüne "*Büyük Kolonizasyon Dönemi*" olarak geçer.¹⁶

---

yönelmek zorunda kalmışlardır. Cassius Dio, *Rhomaika*, (Kullanılan metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by E. Cary), XXXVI, London 1914-1927, s. 20.

¹⁰ William Westerman, *The Slavery System of Greek and Roman Antiquity*, Philadelphia 1955, s. 85.

¹¹ App. *Mithr.* 92; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Pompeius*, (Ed. B. Berrin), XXIV.1-3. ; Cassius Dio, *Roman Hist.*, XXXVI. 20.1-4, 21. 1-2.

¹² App. *Mithr.* 92-93; Cass. Dio. *Roman Hist.*, XXXVI. 21. 2-3.

¹³ Bu askeri birlik: 120.000 piyadeli kara ordusu, 4.000 atlı ve 270 gemiden oluşuyordu. Roma bu büyük ordunun başına geçirdiği Pompeius'a daha önce hiç kimseye verilmeyen büyük yetkiler vermiştir. (App. *Mithr.* 94); Korsanlara karşı zor olacağı tahmin edilen savaş, bu büyük ordu karşısında birkaç gün içinde sonlandı. 306 gemi korsanlar tarafından teslim edilirken, sadece 71 geminin zorla ele geçirilmesi ordunun büyüklüğü ve gücünü ortaya koyması bakımından önemlidir. App. *Mithr.* 94.

¹⁴ App. *Mithr.* 94; Cass. Dio. *Roman Hist.*, XXXVI. 23. 3-37; Plut. *Pomp.* XXV, 2.

¹⁵ Helmut Berve, "Grekler'de Kölelik Müessesesi", *Eskiçağ Tarihine Ait Altı Konferans*, (Çev. Afif Erzen), İstanbul 1958, s. 2-3; M.Ö. V. Yüzyılda özellikle Pers savaşlarından sonra kölelerin Grek dünyasında önemli oranda arttığını söyleyebiliriz

¹⁶ Yaklaşık olarak M.Ö. 750-550 yılları arasında, 200 yıllık bir süreçtir. Büyük kolonizasyon hareketleri üç aşamada ele alınmaktadır. Birinci aşama: M.Ö. VIII. yüzyılın ortasından başlayarak VII. yüzyılın başlarına kadar devam eden süreçte kurulan koloniler. İkinci aşama: M.Ö.

Antik kaynaklar, Yunan kent devletlerinin gelişmesi ile kölelik müessesesinin yaygınlaşması arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir¹⁷. Pers savaşlarıyla beraber giderek güçlenen Atina'nın, klasik dönemle birlikte (M.Ö. V. Yüzyıl) köleci bir toplum haline geldiği düşünülmektedir.¹⁸ Perslere karşı savaşlarda elde edilen başarı, onları zenginleştirmiş ve diğer uluslara karşı bir üstünlük kompleksinin oluşmasına neden olmuştur. Böylece gelişen refah seviyesi, çalışmaya olan bağımlılığı da azaltmıştır. Bütün bu gelişmeler tarımda ve gelişen diğer saniye kollarında ortakçı ve gündelikçi yurttaşların yerini hızlı bir şekilde kölelerin almasına neden olmuştur¹⁹. Finley, Antik Yunan'da köleci toplumun ortaya çıkışını üç nedene bağlar: Özel mülkiyet anlayışının gelişmesi, pazar ve pazarlama alanlarının çoğalması, meta üretimi ve son olarak da emek kaynaklarının yetersizliği.²⁰ Özellikle, Solon'un M.Ö. 594 yılında çıkarttığı kanunlarla borçlu olan kimselerin vücutlarını rehin olarak göstermesi uygulamasını kaldırmasıyla, kişilerin borçları yüzünden köle durumuna düşmesi engellenmişti.²¹ Aslında bu olay başlangıçta Grek dünyasında kölelik müessesesinin zayıflamasına yönelik bir hareket gibi gözükmesine rağmen, bu tarihten itibaren Grek soylu sınıfı, Solon'un çıkardığı yasalardan dolayı kendi toprakları içinde köle elde edemediği için dışarıya açılmak zorunda kalmıştır. Böylece geçimini tarım ve hayvancılık gibi sınırlı imkânlarla sağlayan halkların yoğun şekilde yaşadığı bölgelere yönelmişlerdir ki; şüphesiz bunların başında Karadeniz bölgesi gelmekteydi. Solon'un kölelik müessesesini ortadan kaldırmak için Grek topraklarında uygulamaya koyduğu bu kanunlar, kendi halkları arasında köle istismarını durdursa da, Grekli soylu ailelerin, köle ihtiyacını karşılamak için dışarıya açılmalarına ve böylece uluslararası köle ticaretinin hızlı bir şekilde artışına neden olmuştur.

Atheraios'un "*Deipnosophista*" adlı eserinde belirttiğine göre, Phaleronlu Demetrios'un Atina'da yaptırdığı sayım sonucunda şehirde 400.000 kölenin olduğunu belirtilmiştir²². Yine, Aristoteles'in "*Atinalılar'ın Devleti*" adlı eserindeki anlatıdan anlaşıldığı üzere, M.Ö. IV. yüzyılda Korinthos'da

---

VII. yüzyılın başlarından VII. yüzyılın ortasına kadar olan süreç ve bu süreçte kurulan koloniler. Üçüncü aşama: M.Ö. VII. yüzyılın ortasından M.Ö. 546 yılında Anadolu'nun Persler tarafından istila edilmesi ve Sard kentinin işgaliyle sonlana süreç. Tsetshkladze, *a.g.m.*, s. 115-121.

¹⁷ N. R. E. Fisher, *Slavery in Classical Greece*, London 2001, s. 19-21.

¹⁸ Bakırezer, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁹ Güven Bakırezer, "Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakülte Dergisi*, c. 63/1, Ankara 2008, s.22.

²⁰ M.I. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology*, New York 1980, s. 89-90.

²¹ Aristoteles, *Atinalıların Devleti/Athenaion Politeia*, (Eski Yunanca Aslından Çeviren: Furkan Akderin), İstanbul 2005, 8-9.

²² Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik: Eski Yunan ve Roma*, Ankara, 1990, s. 61.

460.000, Aigina'da ise 470.000 köle yaşadığı anlaşılmaktadır²³. Kölelik müessesesi, M.Ö. V. yüzyıldan itibaren Grek toplumlarında oldukça yaygınlaşmış olmasına rağmen, bu rakamların biraz abartılı olduğu şüphesizdir. Bununla birlikte, Euripides kayıtlarında M.Ö. 431'de Atina şehir devletlerinde tahminen 300.000 insan yaşadığı fakat bunların 25.000'inin Atinalı olmayan yerleşimcilerden oluştuğu bildirilmekte²⁴ ve bu yerleşimcilerin büyük bir bölümünün Balkanlardan, Karadeniz'den ve Asya'dan getirilen köleler olduğu ifade edilmektedir²⁵.

Antik dönemlerde Karadeniz Bölgesiyle ilgili bilgilerimiz daha çok Grekli kolonistlerin bölgeye gelişiyle birlikte başlamaktadır. Bununla birlikte Grek kolonistlerin Karadeniz'e ilk geliş tarihi ve koşulları halen büyük anlaşmazlık konusu olmaya devam etmektedir²⁶. Bunun başlıca sebepleri bölge hakkında bilgi veren antik kaynakların dağınık ve tutarsız olması, arkeolojik kalıntıların azlığı ve bölgede sistematik olarak arkeolojik araştırmaların yapılmamasıdır²⁷. Antik Grek kaynakları, Greklerin Karadeniz'e M.Ö VIII. yüzyıldan itibaren çıktıklarını bildirir de, bu bilgiler arasındaki tutarsızlık ve verilen tarihlerin arkeolojik kaynaklar tarafından desteklenememesi²⁸ bizleri bu bilgilere şüpheyle yaklaşmak zorunda bırakmıştır. Grekler, Karadeniz ile ilk ne zaman ve hangi yolla bağlantı kurmuş olursa olsun, bilinen bir gerçek var ki o da M.Ö VII. yüzyıldan itibaren özellikle Miletos kenti kolonistlerinin Karadeniz sahillerinde kurmuş oldukları büyük çaplı koloniler ile

²³ H. Malay, *a.g.e.*, s. 61.

²⁴ Euripides, *The Trojans Woman and Other Plays*, A New Translation by Lames Monwood, New York 2000, s. XXXI.

²⁵ Grek topraklarının en büyük köle toplumu olan Atina'da köleler toplam nüfusun ancak %15-25 gibi bir kısmını oluşturuyordu. Euripides, *a.g.e.*, s. XXXI.

²⁶ Carpenter, Karadeniz'in M.Ö 680 den önce Grekli denizcilere kapalı olduğunu ve sadece iki büyük gemi tipinin; triakonterler (30 kürekli gemi) ve pentekonterler (50 kürekli gemi)'in yapılması ile İstanbul Boğaz'ını aşabildiklerini ve bu nedenle M.Ö. 680'den önce Karadeniz Bölgesi'nde hiçbir Grek kalıntısının olmadığını belirtir. (R. Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea", *American Journal of Archaeology*, LIII/1, s. 4 vd.; J. Boardman "Early Greek Pottery on Black Sea Sites?", *Oxford Journal Archaeology*, v. 10/3, 1991, s. 397-390; Buna karşın Graham, Greklerin M.Ö VIII. yüzyılda Karadeniz'e açılmış olabileceğini ifade ederek, Trapezus (Trabzon) ve Sinope (Sinop) kolonilerini anlatan antik Grek kaynaklarını buna kanıt olarak göstermektedir. Ayrıca Karadeniz'in güney bölgelerinde arkeolojik kanıtların yetersiz olmasının bölgenin sitemli bir şekilde incelenmemesinden kaynaklandığını da belirtmektedir. R. Graham, "The Date of the Greek Penetration of the Black Sea", *Bulletion of the Enstitute of Classical Studies*, v. 5/1, London 1958, s. 31-33.

²⁷ R. Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşimleri", (Çev. Ömer Çapar), *Dil Tarih Coğrafya Fakülte Dergisi*, XV/26, Ankara 1991, s. 303.

²⁸ J. Boardman, *a.g.m.*, 397; Gocha R. Tsetshkladze, "Grek Penetration of the Black Sea", *The Archaeology of Grek Colonisation, Essay Dedicated to Sir John Boardman*, (Ed. G. R. Tsetshkladze-F. De Angelies), Oxford 1994, s. 112; ayrıca bkz. J. Boardman, "Greek Archaeology on the Shores Black Sea", *Archaeological Reports*, 1962-1963, s. 34-51

bölgede kalıcı sömürgecilik faaliyetlerine hızlı bir geçiş yapmış olmalarıdır²⁹. M.Ö. VIII. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başından itibaren teknolojik gelişmeler sonucu gemiler daha güçlü ve donanımlı hale getirilmiş, böylece Karadeniz'e gemilerin rahat bir şekilde girebilmesi sağlanmıştır³⁰. M.Ö. VII. yüzyılda öncelikli olarak Karadeniz'in güney kıyılarına yerleşmeyi tercih eden Miletoslular, ilk olarak burada Sinope, Trapezus ve Amisos kolonilerini kurmuşlardır.³¹ Ancak modern araştırmacılar bu kolonilerin kuruluş tarihleri üzerinde de henüz ittifak halinde değillerdir³².

Greklerin Karadeniz'de koloni faaliyetlerine başlamasının nedenleri arasında nüfus artışı, Yunanistan'ın dağlık ve verimsiz bir toprağa sahip olması, bununla paralel olarak besin kaynaklarının azalması gibi bir takım zorunlu sebepler gösterilmektedir.³³ Bütün bu sebepler tetikleyici unsur olarak görülse de, gerçek neden bölgenin zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla beraber el değmemiş bakir bir yer olmasıdır. Bu da kısa zamanda zengin olmak isteyen Yunanlı aristokrat sınıfın iştahını kabartmıştır. M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in birçok yerinde koloniler kuran Miletoslular, bu tarihle birlikte bölgede uzun süreli sömürgecilik faaliyetlerine de başlamıştır³⁴. Grekler bölgede kurdukları koloniler ve apoikalar vasıtası ile Karadeniz'de büyük bir ticaret ağı oluşturmuşlardır. Tahıl, maden, balık, kereste ve son olarak da köleler, Karadeniz bölgesinde yapılan ticaretin en önemli kollarını temsil etmekteydi. Bütün bunlar şüphesiz giderek artan ve

²⁹ David Sansone, *Ancient Greek Civilization*, Oxford 2004, s. 79-80; Gwyn, Yunan koloni hareketlerini üç gruba ayırmaktadır. Birinci grup: M.Ö. 1200'de gerçekleşen Dor ve İon koloni hareketleri, ikinci grup: M.Ö VI. yüzyıl ile IV. yüzyıl arası koloni hareketleri, son olarak da İskender ve halefleriyle başlayan hareketler. A. Gwyn, "The Character of Greek Colonisation", *JHS*, XXXVII (1918), s. 88.

³⁰ Hammond, *a.g.e.*, s. 110; R. Carpenter, *a.g.m.*, 2-7; B. W. Labree, "How the Grek Sailed into the Black Sea", *American Journal of Archaeology*, v. 61, 1957, s. 29-33.

³¹ N.G. L. Hammond, *A History of Greece (to 322 B.C.)*, Oxford 1959, s. 114-115;

³² Tartışmalar antik kaynaklarda verilen bilgiler ile arkeolojik verilerin uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Robinson (D.M. Robinson, "Ancient Sinope", *Journal of American Philology* 27, 1906, s. 148), Gwyn (A. Gwyn, "The Character of Greek Colonization", *JHS* XXXVII, 1918, 95), Drews (R. Drews, "The Earliest Greek Settlement on the Black Sea", *JHS* XGVI, 1976, 24) gibi araştırmacılar bu kolonilerin VIII. yüzyılda kurulmuş olduğunu belirtirken, Hind (J.G.F. Hind, *The Colonization of the Black Area in the Archaic and Classical Period*, Doktora Tezi, Dunedin: Otago University, 1971, 211), Boardman (J. Boardman, *The Greek Overseas*, London: Thames and Hudson, 1988, 248) gibi araştırmacılar, bu kentlerin VII. yüzyıldan önce kurulamayacağını ifade etmektedir.

³³ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 2004, s. 155-156.

³⁴ Plinius eserinde, Miletosluların Karadeniz'de 90'ın üzerinde şehir kurduğundan söz eder. G.S. Plinius, *Naturalis Historia*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny Natural History. With an English Translation by. H. R. Rackham, W. H. Jones, D. E. Echholz), I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971, Loeb Classical Library, V. 112.

gelişen Grek nüfusu için hayati öneme sahipti.³⁵

Köle ticareti antik çağ ekonomisinin en önemli kollarından biriydi. Bu dönem süresince batı medeniyetlerinde köle işçilerin çoğu Karadeniz Bölgesi'nden karşılanmaktaydı.³⁶ Karadeniz Bölgesi'nin, Ege dünyası için önemli bir köle pazarı olduğu, hem arkeolojik hem de yazılı kaynaklarla onaylanmaktadır.³⁷ Antik dönemlerde Karadeniz civarında birçok yerel halkların olduğu göz önünde tutulduğunda, bölgenin Yunan ve Roma dünyası için önemli bir köle pazarı olduğu şüphesizdir. Polybius eserinde Karadeniz ile Akdeniz dünyası arasında yapılan ticaretten söz ederken, köle ticaretine de değinmiştir:

“.....Bu ihtiyaçlarla ilgili olarak, en zengin besinler, en kaliteli büyük baş hayvanlar ve köleler, tartışmasız Pontus etrafındaki şehirlerden getirilmekteydi. Bol miktarda bal, bal mumu, tuzlanmış balık ve lüks mobilyalar bu şehirlerin zenginlikleri arasındadır. Buna karşın onlar da ülkemizde fazla üretilen zeytinyağı ve her çeşit şarabı ithal ederlerdi. Tahıla gelince karşılıklı olarak, bizim ihtiyacımız olduğu zaman onlar bizi desteklerdi, bazen de bizden ithal ederlerdi.”³⁸

Antik dönemlerden itibaren Karadeniz ile Akdeniz dünyası arasında kesintisiz devam eden bir ticari faaliyet olduğunu ve bu faaliyet içinde de kölelik müessesesinin önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Kaynakta açık bir şekilde köle ticaretinden söz edilse de, bu ticaretin ayrıntıları hakkında fazla bir şey öğrenemiyoruz. Muhtemelen ekonomik sıkıntılardan dolayı bölge halkının Grekli tüccarların getirdikleri mallara karşılık ailesinden birini (muhtemelen çocuklarını) köle olarak sattıklarını düşünebiliriz. M.S. VI. yüzyıl yazarlarından olan Procopius da eserinin bir bölümünde bölgedeki bu faaliyetleri destekleyen bilgiler sunmaktadır:

³⁵ John Van A. Fine, *The Ancient Greeks: A Critical History*, London 1983, s. 81; G. R. Tsetschladze, “Arkaik ve Klasik Dönemde Karadeniz’de Ticaret: Bazı Gözlemler”, *Karadeniz’in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*, (Çev. Sümer Atasoy, vd.), İstanbul 2005, s. 11-26.

³⁶ N. A. Gavriljuk, “The Graeco-Scythian Slave Trade in the 6th and 5th Centuries BC”, *G.B. et al. (eds). The Cauldron of Arriantes*, Aarhus University, 2003, p 77. Ayrıca bkz. Viktoria Cuffel, “The Classical Greek Concept of Slavery”, *Journal of the History of Ideas*, V/27, No: 3, 1966, s. 323-342.

³⁷ Arkeolojik kaynaklar için bkz. Y. Vinogradov, “The Colonisation of the Black Sea Region in the Light of Private lead Letters”, *The Colonisation of the Black Sea Area, Historical Interpretation of Archaeology* (Ed. G. R. Tsetschladze), Stuttgart 1998, s. 153-171.; Alexandra Avram. “Some Thoughts about the Black Sea And Slave Trade Before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)”, *The Black Sea in Antiquity Regional and İnterregional Economic Exchanges*, (Edit By Vincent Gabrielsen and John Lund), Aarhus University, 2007, s. 239 vd.

³⁸ Polybius, *Historiai*, IV, 38. s. 6-4; Braund ve Tsetschladze, Polybius’un bu ifadelerini desteklemekle birlikte, köle ticaretinin daha çok Karadeniz’in batı, kuzey ve güney kıyılarında yapıldığını belirtmektedirler. D. C. Braund, G. R. Tsetschladze, “The Export of Slaves from Colchis”, *Classical Quarterly*, V. 39, 1998, s. 114.

“... onlar her zaman Karadeniz’de yaşayan Romalılar ile deniz vasıtasıyla ticaret yaparlardı. Kendileri için gerekli ya tuz ya buğday ya da diğer malları alır, karşılığında mobilya kerestesi halat ve köle satarlardı”³⁹.

Karadeniz halklarının ithal ettiği mallar arasında en önemli yeri tuz almaktadır. Özellikle besin koruma noktasında oldukça gerekli olan tuz, bölge halkı için de hayati öneme sahiptir⁴⁰. Polloux, Trak topraklarında oturanların tuz için çocuklarını köle olarak sattıklarını söyleyerek, tuz için satılan bir kölenin “*halonetes*” (satın alınmış tuz) olarak adlandırıldığını bildirmektedir⁴¹. Tsetschladze, Strabon’un açıklamalarını göz önünde bulundurarak, özellikle Kafkas bölgesi halklarının tuz satın almak için bu pazarlara geldiklerini ve yanlarında kölelerini de getirdiklerini bildirmektedir⁴².

Antik kaynaklarda bölgede korsanlık ve adam kaçırma yoluyla elde edilen kölelere dair bilgiler de bulunmaktadır. Strabon bölgede yaşanan bu tür eylemlerin varlığına eserinde şu şekilde yer vermektedir:

“... bu insanlar (Karadeniz’in kuzeyinde yaşayan Heniochi, Achaei⁴³) denizlerde soygunculuk yaparak yaşarlardı. Botları sadece 25 insan alan silindirik şekilde dar ve yuvarlaktır. Grekler bu kayıklara “kamara” diyorlardı. Asker ile donatılmış gemiler bazen tüccar gemilerine bazen de bir ülke ya da bir kıyı şehrine saldırırdı. Kendi topraklarına döndüklerinde bir demir atacak limanları olmadığı için kamaralarını omuzlayarak fakir bir toprak olan orman içlerine, yaşadıkları yere gider, gemi seyir zamanları geldiğinde kamaralarını alarak tekrar kıyıya gelirlerdi. Onlar diğer ülkelerde de aynı şeyi yaparlardı. Orada kamaralarına gizlenir ve daha sonra insan kaçırmak için geceleri dolaşırlardı. Fakat onlar yakaladıkları esirleri fidye karşılığı bırakmayı da teklif ediyorlardı”⁴⁴.

Karadeniz’de pek çok yerel kabile yağma, adam kaçırma ve fidye gibi kanun dışı yollarla geçimini sağlamaktaydı. Korsan eylemleri içinde yakala-

³⁹ Procopius, *de Bells*, (Kullanılan Metin ve Çeviri: *History of the Wars*. With an English translation by H. B. Dewing) II. , London 1928, s. 15.

⁴⁰ David Braund, “Procopius on the Economy of Lazika”, *The Classical Quarterly*, V. 14, 1991, s. 222. ; Ayrıntılı bilgi için bkz. I.V. Velkov, “Thracian Slaves in the Ancient Poleis of Greece in the Sixth-Second Centuries BC”, *VID 4*, s. 60-70.

⁴¹ G. Tsetschladze, “The Export of Slaves from Colchis”, s. 116. Ayrıca bkz. Y. Garlan, *Slavery in Ancient Greece*, (Çev. Janet Llyod), İthaca, 1988, s. 46-48.

⁴² Tsetschladze, “The Export of Slaves from Colchis”, s. 116 vd.

⁴³ Bu halklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Plinius, Secundus, *Naturalis Historia* (Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English Translation by H. R. Rackam, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz), VI, Cambridge, Mass. –London 1983-1971, s. 15-16.

⁴⁴ Strabon *a.g.e.*, XI, II. 495-496; Janice J. Gabbert, “Pricay in the Early Hellenistic Period: A Career Open to Talent”, *Greece and Rome*, V. XXXIII, No/2, 1986, s. 156.

nan esirlerin köle olarak satılması önemli bir gelir kaynağıydı. Karadeniz’de birçok önemli köle pazarı olduğu düşünülse de antik kaynaklarda özellikle bir yer ön plana çıkmaktadır. Burası bugün Rusya topraklarında, Don Nehri’nin Azak Deniz’ine döküldüğü yer olan Azov şehridir. Antik çağda bu yerleşim yeri Tanais olarak bilinmektedir⁴⁵. Strabon bu şehirden şöyle söz eder:

“... Nehrin yukarısında, bir göl üzerinde yer alan Tanais, Bosporus’daki Grekler tarafından kuruldu. Burası hem Asyalı hem de Avrupalı yerel halklar tarafından kullanılan ortak pazardı. Ve bu halklar Bosporus’tan bu göl kıyısına göç ettiler, onlardan bazıları beraberinde köleliği de getirdiler, başka bir göçmen topluluğuna modern yaşamın gereği olan kıyafet ve diğer eşyalar karşılığında şarap verdiler.”⁴⁶

Tanais dışında Olbia, Bosphorus, Phanagoria, Berezan ve Kolkhis köle ticaretinin yapıldığı diğer önemli pazar yerleri olduğu düşünülmektedir.⁴⁷ Özellikle Karadeniz’in kuzey kesimlerinde yer alan bu önemli merkezlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda, köle ticareti ile ilgili olan ve geç arkaik döneme ait kurşundan yapılmış bazı özel mektuplar ele geçmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:⁴⁸

1-Olbia’dan bulunan iki mektup: İlki, M.Ö. 5 yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Berezan’dan, Achillodoros’un mektubu⁴⁹, diğeri ise; Apatourios’un “Thymoleos Kölesi” hakkındaki bilgilerin bulunduğu aynı yüzyıla tarihlenen mektuptur.⁵⁰

⁴⁵ Thomas Wiedman, *Greek and Roman Slavery*, New York 2004, s. 107; Bugün Rusya toprakları içinde kalan ve modern ismiyle Azov olarak bilinen Tanais, M.Ö. 500 yılında Grekli kolonistler tarafından kurulmuştur. Frederic H. Thompson, *Archaeology of Greek and Roman Slavery*, s. 28-29.; Avram, *a.g.m.*, s. 243.

⁴⁶ Strabon *a.g.e.*, XI, II, 3; G.R. Tsetschladze, “Black Sea Piracy”, *The Black Sea Region in the Greek, Roman and Byzantine Period, (Talanta XXXII-XXXIII, 2000-2001)*, (Ed. G.R. Tsetschladze and J.D. de Boer), Amsterdam 2002, s. 13-14.

⁴⁷ Bu şehirler (Olbia, Tanais, Phanagoria, Bosphorus, Berezan, Kolkhis, Panticapaeum, Dioscorias), sadece kolonizasyon döneminde değil, Özellikle Roma imparatorluk döneminde bile önemli köle pazarları olmaya devam etmiştir. Roma döneminde buralardan taşınan köleler, kolonizasyon döneminden farklı olarak Chios adasına değil, Delos Adası’na getirilmekteydi. W. Blair, *An Inquiry into the State of Slavery Amongst of Romans; From the Earliest Period, Edinburg*: London, 1932.; Delos adası Roma dönemindeki en önemli köle pazarıydı. Strabon bu adadan söz ederken bir günde hem on bin köle alabilen hem de sevk edebilen bir yer olduğunu belirterek, “*tüccar oraya git, gemini boşalt, her şey satılır*” sözünün de buradan geldiğini ifade etmektedir. Strabon, *a.g.e.*, XIV, IV, 2.

⁴⁸ Vinogradov, *a.g.m.*, s. 153-154.

⁴⁹ Bu mektup Ficellura stilinde bir Amproha’nın üzerine yazılmış, fakat yazarı bilinmemektedir. Gavriljuk, *a.g.m.*, s. 81.

⁵⁰ Vinogradov, *a.g.m.*, s. 153-154.

2-Berezan'da ele geçen ve Boustrophedon⁵¹ stili ile yazılmış eski bir mektup (bkz. Levha: 1.)

3-Olbia'da Agora'nın güneybatı bölümünde bulunan mektup (bkz. Levha: 2, Resim: 2)

4-Zhivakov Dağı'nda bulunan Protagoras'a ait mektup. (bkz. Levha:4)

5-Phanagoria'da bulunan ve bir köle satışını anlatan eski bir mektup (bkz. Levha: 3B, Resim: 3A).⁵²

Bunların dışında, Karadeniz'in özellikle kuzey bölgesinden ele geçen ve köle ticaretiyle ilgili olan birçok mektup daha ortaya çıkarılmıştır.⁵³ Bütün bunlar bölgedeki köle ticaretini ve bu ticaretin yapıldığı pazar yerlerini göstermektedir. Grekler tarafından kurulan bu pazar yerleri, kölelik müessesinin Greklerin bölgeye gelmesiyle birlikte bir ticaret unsuru olarak başlatıldığını gösteren bir başka kanıttır. Kolonizasyon öncesinde, bölge hakkında bilgiler sunan antik kaynakların hiçbirinde, herhangi bir köle ticaretinden ya da köle pazarından söz edilmemektedir. Greklerin bu bölgelere gelmeden önce bölge hakkında bilgi sunan antik dönem kaynakları, burada yaşayan halkların hiçbir şekilde köle ticaretiyle ilgilenmediğini bildirmektedir. Herodotos, Greklerin köle olarak satın aldığı insanların büyük bir bölümünü oluşturan İskit halklarından söz ederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“... Savaşta esir aldıklarından birini kurban ederler. Ama hayvanlar için yapılan töreni yapmazlar. Başının üzerine şarap serperler, kafayı bir lenger üzerine keserler lengeri odun bağlarının tepesine taşıyıp içinde bulunan kanı palanın üzerine boşaltırlar”.⁵⁴

Yine Herodotos'un eserinde:

“... Kutsal tepeciğin yanında şu tören yapılır: Kurban edilen adamların sağ kollarını elleriyle beraber omuz başlarından keserler, gökyüzüne doğru fırlatırlar, öbürlerini de kurban ettikten sonra giderler”.⁵⁵

Herodotos, Skythia topraklarında yaşayan Tauris halkının geleneklerinden söz ederken: “...gemilerde kazaya uğrayan ve denizde ellerine geçen bütün Yunanlıları Bakire'lerine kurban ederler”.⁵⁶

⁵¹ Boustrophedon: Bir satırın sağdan sola ve diğerinin soldan sağa yazıldığı eski bir yazı şekli.

⁵² Kilden yapılmış bir çömlek üzerine yazılan bu mektubun içeriği şu şekildedir: (.bu köle Borysthenes'ten satın alınmıştır, onun adı Phaülles'tir. Borcunun tamamının ödenmesini umuyoruz). Vinogradov, *a.g.m.*, s. 161.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Avram, *a.g.m.*, 239-246.

⁵⁴ Herodotos, *a.g.e.*, IV. S. 62.

⁵⁵ Herodotos, *a.g.e.*, IV., s. 62-63.

⁵⁶ *A.g.e.*, IV., s. 103.

Tauris halkıyla ilgili, Herodotos'un eserinin bir başka bölümünde:

“... Savaşta ellerine düşen düşmanların sonu şöyledir: Her savaşçı bir kafa kesip evine götürür; uzun bir sırığa geçirir ve kulübesinin üstüne, ta yukarıya tam dumanın çıktığı yerin tepesine diker”.⁵⁷

Yukarıda belirtilen ifadeler doğrultusunda, kolonizasyon öncesinde bölgede yaşayan halkların köle ticaretiyle ilgilenmediklerini, aksine ele geçirdikleri esirleri ne köle olarak satmak ne de fidye karşılığı iade etmek gibi bir gelenekleri olmadığı görülmektedir. Onların yakaladıkları esirleri tanrılarına kurban ettiklerini, Herodotos eserinde açık bir şekilde belirtmiştir. Bununla birlikte, M.Ö. V. yüzyıldan sonra köle ticaretindeki durum değişmiştir. Bu tarihten itibaren Karadeniz'in etrafında yer alan şehirlerin gelişmesi, ticaret yoğunluğundaki artışı da beraberinde getirmiştir. Bütün bu gelişmeler göçebelerin esirlere karşı tutumlarını da değiştirmiştir. Ticarete kölelerin diğer ürünlerden çok daha fazla kar getirdiği anlaşılmış ve zamanla onları öldürmekten vazgeçilerek, bir ticaret unsuru olarak kullanmaya başlanmıştır.⁵⁸ Bütün bu gelişmeler köle ticaretinin İskit topraklarında, Greklerin bölgeye gelişi ile birlikte başladığının daha açık bir kanıtıdır.

Ksenophon'un “*On Binlerin Dönüşü*”⁵⁹ adlı eserinde, bölgenin güney kısımlarında da Grekler tarafından köle istismarının yapıldığını gösteren ifadeler yer almaktadır. Evlerine dönüş yolu arayan Ksenophon, Trabzon Bölgesi'nde yaşayan Makronların ülkesinden geçerken, ifade edildiğine göre Atina'da esir olarak hizmet etmiş ve Ksenophon'un ordusunda paralı askerlik yapmış olan bir peltast, Ksenophon'un yanına gelerek bu adamların dilinden anladığını söyleyerek onlarla iletişim kurmuştu. Anabasis'te olay şu şekilde kaleme alınmıştır⁶⁰:

“... Zannedersen dedi, burası benim memleketim olacak, eğer izin verirseniz bunlarla konuşayım. Ksenophon konuş dedi, evvela öğren bakalım, bunlar kimlermiş. Karşıdakiler bu suale Makronlar olarak cevap verdiler. Ksenophon, sor bakalım, neden bizim karşımıza çıktılar ve neden bizimle düşman olmak istiyorlar. Buna da memleketimize düşmanca girdiğiniz için cevabı alındı, komutan tercümanına şunları söylemesini emretti: “Biz

⁵⁷ *A.g.e.* IV., s. 103.

⁵⁸ Gavriljuk, *a.g.m.*, s. 82.

⁵⁹ M.Ö. 400'de gelişen bu hadise şöyle zuhur etmiştir: Pers İmparatorluğu'nun Batı Anadolu valisi olan Kyros, imparatorluk yönetimini ele geçirmek amacıyla, 10,000 Yunanlı ücretli askerden oluşturduğu bir ordu ile ağabeyi Artakserkes üzerine yürümüş, M.Ö. 401'de yapılan Kunaksa Savaşı'nda yenilmişti. Bu yenilgi sonrasında başsız kalan Yunanlılar, Ksenophon komutasında önce Dicle ve Bitlis, takiben Fırat Suyu'nu aşır Gümüşhane-Zigana geçidi üzerinden Karadeniz'e ulaşmışlardır. Bkz. Ksenophon, *a.g.e.*

⁶⁰ Ksenophon, *a.g.e.*, V, s. 15.

size hiçbir zarar vermek istemiyoruz. Büyük kral ile harp ettik, şimdi yurdumuz olan Hellas'a dönmek zorundayız ve bunun için de denize varmak istiyoruz”.

Burada geçen ifadelerde Ksenophon'un ordusunda paralı asker olarak görev yapan kişinin önceden Trabzon bölgesinde yaşayan Makron halkından olduğu ve bir nedenle köle ticareti sonucu Atina'ya köle olarak gittiği, daha sonra da paralı asker olarak Ksenophon'un ordusuna katıldığı anlaşılmaktadır. Bu hikâyede çok ilginç bir nokta var ki; o da öz vatanını bilmeyen bir kölenin durumudur. Bu da, geçmişini gizlemesi ya da çok erken bir yaşta köle olarak satılmasından kaynaklanmış olabilir.

Amisos, Sinope, Heraklia Pontika, Teion (Bithynia'da) ve Kappodokia Karadeniz'in güney bölgesinde yer alan diğer önemli köle pazarları olduğu düşünülmektedir⁶¹. Antik dönemlerde köleler geldikleri şehirlerin adlarıyla anılırlardı. Anadolu ve Yunanistan'daki birçok yazıtta kölelerin, kabile isimlerini kişisel isimleri olarak kullandıklarını görmekteyiz. Özellikle Attika'daki kölelerin adlarının, getirildikleri ülkenin isimlerinden hemen sonra yazıldığını bilmekteyiz.⁶² Strabon, Attikalı insanların bu köleleri, ya kendi isimleri ile ya getirildikleri ulusların isimleri ile ya da ülke isimleriyle çağırma alışkanlık haline getirdiklerini ifade etmektedir.⁶³ Kölelere ait mezar taşlarında İskit, Kimmer, Kolkhis, Trak kabile isimleri yazmaktadır. Antik dönemlerde Karadeniz'in güney bölgesinde köle ticareti ile ilgili çok az arkeolojik kanıt bulunmaktadır. Bunlardan Attika'nın güneybatısında yer alan Lourion⁶⁴ kasabesindeki M.Ö. 4. yüzyıl ile M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen iki Paphlagonialı köleye ait mezar taşları ile Delphi'de bulunan ve Kappodokialı kölelere ait 4 mezar taşını örnek verebiliriz.⁶⁵ Avram, özellikle Paphlagonia, Kappodokia ve Bithynia kökenli kölelerin çoğunun etnik şehirlerini bilinçli olarak gizlediklerini belirterek; bu yüzden bu bölgelerde köle ticareti ile ilgili elde edilen epigrafik kanıtların eksik ya da yeterince açıklayıcı olmadıklarını ifade etmektedir⁶⁶.

⁶¹ Avram, *a.g.m.* s. 245-246.

⁶² Strabon, *a.g.e.*, VII, III, 12.

⁶³ Strabon "Dacia" isminin erken zamanlarda "Dai" olarak adlandırıldığını düşünerek, bu yüzden "Daüs" köle isminin Attika hakları arasında yaygın olarak kullanıldığını bildirmektedir. Strabon, *a.g.e.*, VII, III, 12.

⁶⁴ Attika'nın güneybatısında büyük bir kasaba olan Lourion, köle istismarının en acımasız şekilde uygulandığı bir bölgedir. Buradaki gümüş madenlerinde çalışan kölelerin üzerindeki iş o kadar ağırdır ki, ölüm onlar için bir kurtuluş olduğu antik kaynaklarda belirtilmektedir. A. M. Jones, "Slavery in the Ancient World", *The Economic History Review*, V/9, 1956, s. 188.

⁶⁵ Bu mezar taşları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Avram, *a.g.m.*, 245-246.

⁶⁶ Avram, *a.g.m.*, s. 246. ; Bununla birlikte Anadolu'dan getirilen kölelerin Karadeniz'in batı ve kuzeyinden getirilen kölelerden çok daha fazla olduğu, ve özellikle Yunanistan topraklarında

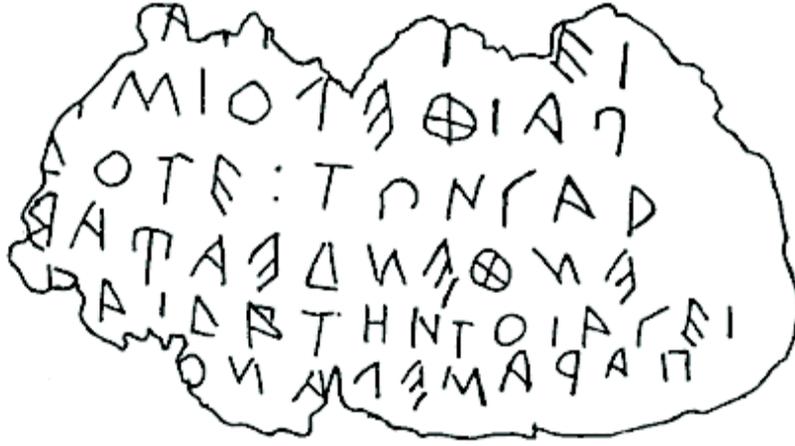
Sonuç

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ve üretimin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığı düşünülen kölelik, devletlerin ya da krallıkların tarihi sahneye çıkmaya başladığı Tunç Çağı'ndan itibaren bir önemli müessese haline gelmiştir. Antik dönemlerde Mezopotamya, Ön Asya ve Yunan anakarasında kurulan krallıkların ve imparatorlukların elinde, hizmet sektöründen gelir sektörüne, güvenlikten fiziksel ve sosyal ihtiyaçlara kadar her alanda sömürülen köleler, o dönemin önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Kaynaklarda M.Ö. VII. yüzyıla kadar, bu devletlerin askeri, siyasi ve ticari olarak ulaşmakta güçlük çektiği Karadeniz gibi uzak bölgelerde, herhangi bir köle ticareti ya da köle pazarına rastlanmamaktaydı. Bununla birlikte jeopolitik konumu ve coğrafi şartlarıyla her alanda zengin bir hinterlanda sahip olan Karadeniz bölgesinin bu değerinin farkına varılması çok zaman almayacaktı. Deniz ticaretinde giderek güçlenen, fakat bununla beraber Akdeniz ve Ege kıyılarını rakip kolonilere kaptıran Miletoslular, M.Ö. VIII. yüzyılın ortasından itibaren Karadeniz'e açılarak burada ticaret pazarları oluşturmaya başlamıştır. Ticaret kaynakları bakımından oldukça zengin olan Karadeniz bölgesinde çok kısa bir zamanda 90'ın üzerinde koloniler kurmayı başardığı antik kaynaklarca da belirtilmektedir. Bir antik çağ ideolojisi olan "aç gözlülüğün" getirdiği iştahla bölgeyi her alanda sömüren Grekler, bu topraklar üzerinde köle ticaretini de başlatan ilk ulus olmuştur. Kaynaklardan da anlaşılacağı üzere Karadeniz Bölgesi önemli bir köle kaynağı teşkil etmekteydi. Özellikle Kafkaslar ve Sibiryaya bozkırlarında yaşayan göçebe halklar bu kaynağın temelini oluşturuyordu. Bu kaynağın önemli bir rant haline getirilmesiyle, köle ticareti M.Ö. V. yüzyıldan sonra Karadeniz'in en önemli ticaret kolu haline gelen gelmiştir. Bölge halkları arasında da rağbet gören bu ticaret kolu Greklerle birlikte daha sonra, özellikle Roma döneminde de alternatif bir geçim kaynağı olmuş, zaman zaman ekonomik sıkıntıya düşen Karadeniz hakları gerek korsanlık ve adam kaçırma yoluyla, gerekse ailesinde birini rehin vermek suretiyle bu ticareti geliştirmişlerdir. Hem antik yazılı kaynaklar hem de epigrafik ve arkeolojik kaynaklar antik dönemlerden itibaren Karadeniz'in önemli bir köle potansiyeline sahip olduğunu ve bu potansiyeli bir ticaret unsuru olarak kullandığını göstermektedir. Böylece Karadeniz'de M.Ö. VII yüzyılda Greklerin bölgeye gelişiyle birlikte başladığı düşünülen bu ticaret kolu, M. S. XIX. yüzyılın sonuna kadar bölgede aktif olarak varlığını sürdürmüştür.

---

bulunan ve köleler ile ilgili olduğu tespit edilen yazıtların sadece üçte biri Karadeniz bölgesinden getirilen kölelere ait olduğu ifade edilmektedir. Avram, *a.g.m.*, s. 250., dip. 66.

B

A

Levha I: Berezan'da bulunan kurşun lamella
(Vinogradov, "The Greek Colonisation of the Black Sea Region in the Light of
Private Lead Letters" s. 73, adlı makaleden alınmıştır.

2 B

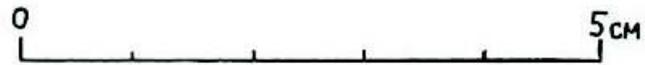
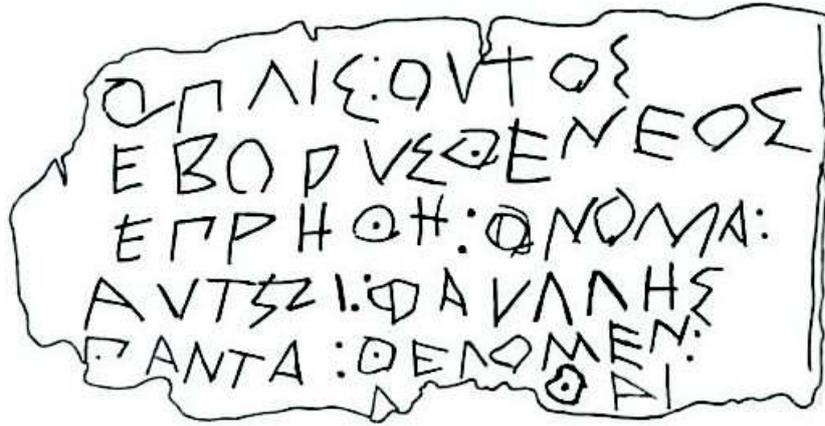
2 A

Resim II: Olbia'da bulunan kurşun plaka
(*Vinagrodov, a.g.m. , 174*).

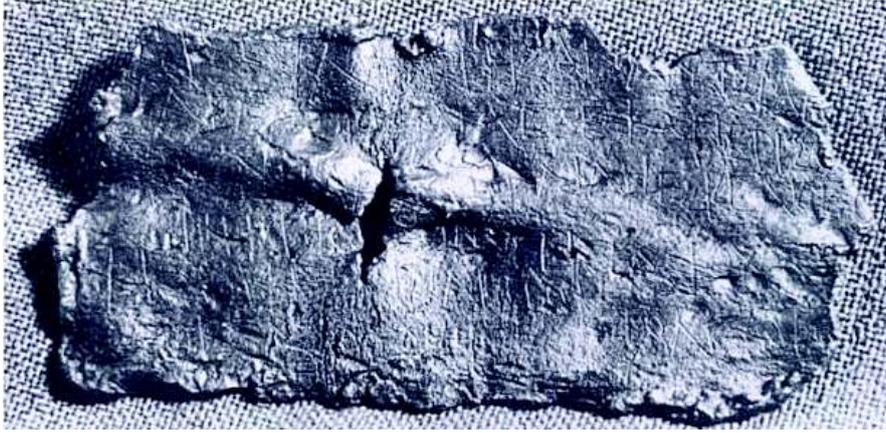
Resim: Phanagoria'da bulunan kurşun plaka
(Vinagrodov, a.g.m. , 176).

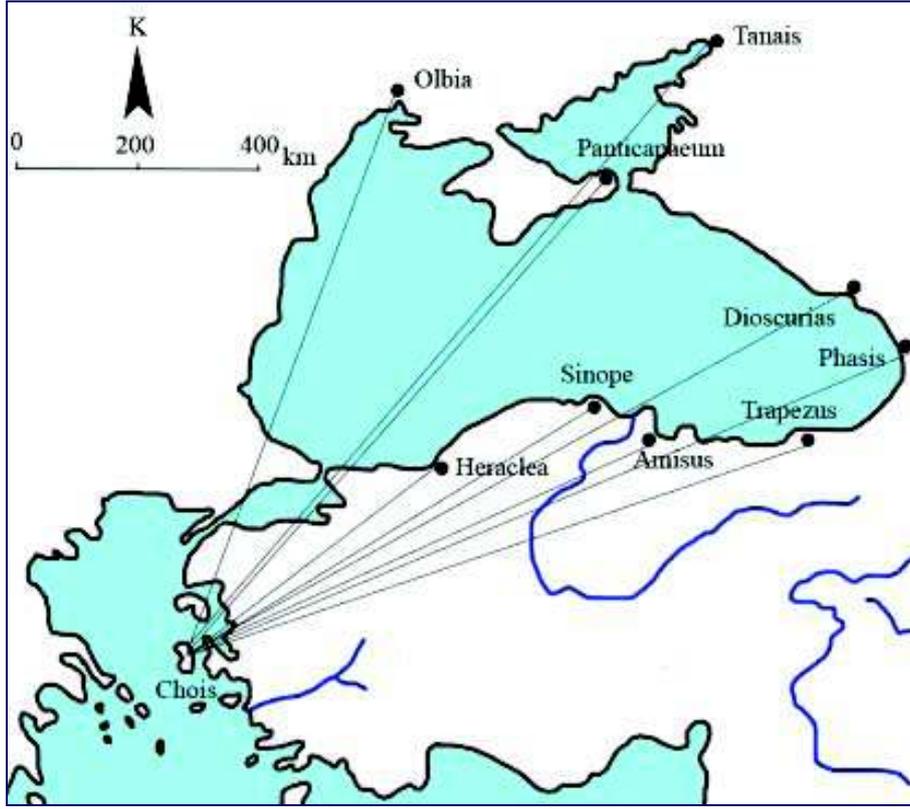
Levha III: Phanagoria'da bulunan kurşun plaka
(Vinagrodov, a.g.m. , 176).

Levha IV: Zhivakhov Dağı'nda bulunan kurşun plaka
(*Vinagrodov, a.g.m. , 177*).

Levha IV: Zhivakhov Dağı'nda bulunan kurşun plaka
(*Vinagrodov, a.g.m. , 177*).

Harita 1: Antik Dönemde Karadeniz’de bulunan Köle pazarları.